

Múzeumi kihívások itthon

Szerbiai múzeumi körkép¹

A múzeumokról sokan és sokféleképpen beszélnek. Több helyütt a múzeumokat mint a művészet templomait, a tudomány szentélyeit emlegetik. Az emelkedettség érzésével járjuk be őket. Azonban az új technikák, a világháló és a folyamatosan változó társadalom új kihívások elé állítja a múzeumok vezetőit. 2013-ban ezt a jelenséget vizsgáltam meg tíz szerbiai intézményben.

A megkérdezetteim szerbiai múzeumvezetők és muzeológusok, akik naprakész információkkal és ötletekkel rendelkeztek arról, milyen nehézségekkel küzdenek, és hogyan látják az ebből való kiutat. Megnyilatkoztak olyan fontos kérdésekben, mint az anyagi források pótlása, a kulturális jogok korrigálása, a mai múzeumok feladata, a különböző nemzetiségek megjelenése a kiállítási témákban és múzeumi programokban, a múzeumi párbeszéd és képzések megléte és hiánya, valamint a múzeumi hálózatosítás tárgyköre. Alanyaimat Szerbia különböző régióiból választottam ki: elmaradottabb és az állam által preferáltabb vidékekről. Megnyilatkozóim között szerbek, magyarok és más kisebbségek muzeológusai is szerepelnek.

A kérdőívem első kérdése arra vonatkozott, hogy ki a szóban forgó múzeum fenntartója, küzd-e pénzügyi gondokkal, évente hány látogatója van az intézménynek, kit tartanak a legfontosabb célcsoportnak, és hogy a válaszadó milyen jogszabályi változtatásokat igényelne a múzeumokra nézve. A kölpényi Múzeumi Komplexum munkatársaitól² megtudtam, hogy pénzügyi gondokkal küzd az intézményük, de a legnagyobb problémát a megoldatlan tulajdonjogi és jogi ügyeik jelentik. Nincs tematikus

¹ Az adatok a 2013-as évre vonatkoznak.

² Filip Forkapić néprajzkutató – főmuzeológus, Tanja Đudić néprajzkutató – muzeológus, Dragana Vujaklija muzeológus – múzeumpedagógus. Múzeumi Komplexum, Kölpény.

tárlatuk, állandó kiállításai pedig már elavultak. A helyi önkormányzat, a szponzorok és a donátorok segítenek rendezvényeik megvalósításában. A zombori Városi Múzeumnak évente kb. 10 000 látogatója van, célcsoportjuk a fiatalok, projektumaikat mellékpenzforrásokból valósítják meg, tudtam meg Branimir Mašulovićtól, az intézmény igazgatójától. A nagykikindai Népmúzeum a községi költségvetésből kapja meg a rendszeres tevékenységéhez elegendő havi összeget, mondja Lidija Milašinović igazgató. Saját bevételi forrásuk az eladott belépők és szuvenírek. Elmondása szerint a nagykikindai múzeumban évről évre növekszik a látogatók száma, 2012-ben 30 000 látogatót fogadtak. Az általános és középiskolások a legfontosabb célcsoportjuk.

Ljubinka Pantić, a šidi Ilijanum Naiv Művészeti Múzeum igazgatója szerint Šid fejletlen község, és csak az alapvető költségek lefedésére elegendő a községtől kapott pénz (villany, telefon, irodai felszerelések, személyi juttatások költségei stb.). Látogatóik száma folyamatosan csökken. Évente csupán két-hárromezren látogatják, főleg iskolai kirándulások során. Pedig ez a múzeum nem válogat, minden korosztályt fő célcsoportjának tart, kezdve az iskoláskor előtti korosztálytól a nyugdíjasokig, mondja. Így van ez a belgrádi Zsidó Történeti Múzeumban (a továbbiakban ZsTM) is, nyilatkozta az intézmény igazgatója, Vojislava Radovanović. Mivel ez az egyetlen zsidó múzeum Szerbiában, nincs fő célcsoportjuk, számukra is mindenki egyformán fontos. Ráadásul a látogatók összetétele is teljesen vegyes, a hazai és a külföldi publikum egyaránt látogatja tárlataikat. A muzeális intézmény a Szerbia Zsidó Községei Szövetségének a fennhatósága alatt van, mondja Radovanović. Szerbia Zsidó Községeinek Szövetsége – mint a ZsTM alapítója és tulajdonosa – tartja fenn a múzeumot, azaz pénzeszközökkel fedezi az anyagi költségeket és a szakmunkatársak fizetését. Az igazgató szerint annak ellenére, hogy a pénzügyi korlátok miatt rosszak a munkafeltételek, a múzeumuk mégis professzionálisan végzi a tevékenységét, és a muzeológusoknak sikerül terveik nagyobb részét megvalósítaniuk. A múzeum igazgatója elégedett a nyilvánosság érdeklődésével, évente közel 4000 ember tér be intézményükbe. Az említett látogatókon kívül állandó célcsoportot jelentenek a kutatók, tudósok, film- és színművészek, valamint a festők.

A Szabadkai Városi Múzeumnak Szabadka város a fenntartója, állítja Ljubica Vuković Dulic művészettörténész. Elmondása szerint a rendelkezésre álló pénzeszközök nem elegendők intézményük működéséhez, sem a korszerű múzeumi ügyvitelhez, sem a kiállításai megszervezéséhez és a közönséggel való kapcsolatok fenntartásához. Szerbiában a múzeumok pénzelése manapság csak pályázati projektumokkal valósítható meg, véli

Vuković Dulić. A múzeumuk a látogatók minden rétegéhez egyformán szól, csak néha szerveznek tematikus kiállítást, amely konkrét célcsoportot szólít meg. A Szabadkai Városi Múzeum régésze, Szekeres Ágnes szerint Szabadkán és környékén az elmúlt időszakban jelentős lakosságcsere történt, amely során a múzeumuk törzsközönsége is átalakult. A zentai Városi Múzeum esetében a pénzügyi gondok elsősorban az épület karbantartását, továbbá a programszervezést érintik, véli Pejin Attila múzeumvezető. Ezeket a hiányokat pályázatok útján igyekeznek pótolni, akárcsak a többi múzeum esetében. Évente 3000–5000 látogató fordul meg a múzeumukban. Az utóbbi években legfontosabb célcsoportnak a fiatalok bizonyultak, mivel a helybeli látogatók „kiöregedtek”, meséli Pejin. Emellett fontosak az odalátogató turistacsoportok is, hiszen az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés Zenta iránt. Bár a legtöbb csoport csak útba ejti, s rövidebb-hosszabb ideig időz a városban, a múzeum vezetője fontosnak tartja, hogy intézményüket is meglátogassák.

A belgrádi Természettudományi Múzeum köztársasági művelődési intézmény, az egyetlen ilyen Szerbiában, tudtam meg Slavko Spasićtól, a belgrádi Természettudományi Múzeum igazgatójától. Intézményüket 95%-ban a köztársasági költségvetésből pénzelik. Mindössze egy, megközelítőleg 100 m² területű kiállítóterme van, és évente kb. 25 000 látogatója. A belgrádi múzeum rendszeresen vendégeskedik Szerbia-szerte vándorkiállításával, ami által még 80 000 látogatóra tesz szert. Emellett számos rendezvényen vesz részt, így kb. 150 000-re nő azoknak a száma, akik megismerkednek a múzeum által őrzött természeti kulturális örökséggel, állítja az igazgató.

Ami a jogszabályozást illeti, Pejin Attila szerint az érvényben levő, kulturális javakról szóló törvény nem foglalkozik részletezően a múzeumokkal, csupán szűkszavúan vázolja fel jogaikat és kötelességeiket. A múzeumokról szóló külön törvény meghozatala a zentai múzeumvezető szerint már hosszú évek óta késik, pedig ettől várható a szerbiai múzeumok helyzetének általános javulása (főleg a műtárgyvédelmet és a gyűjteménygyarapítást tekintve). Slavko Spasić szerint a szerbiai múzeumok jelenleg láthatatlanok jogilag. Szerinte sürgősen meg kellene hozni egy múzeumokról szóló törvényt, valamint elengedhetetlen lenne kibővíteni és módosítani a kulturális javakról szóló törvényt is. A nagyikindai Népmúzeum muzeológusa is hasonlóan vélekedik, szerinte Szerbiában nagy szükség lenne a múzeumok tevékenységét szabályozó törvényre, valamint a művelődésről szóló törvény felülvizsgálatára.

A továbbiakban arra voltam kíváncsi, hogy a válaszadók szerint mi a múzeumuk küldetése, ars poeticája, valamint, hogy mi a 21. századi mú-

zeum feladata, meg kell-e újulniuk a múzeumoknak, és ha igen, miben. Branimir Mašulović, a zombori Városi Múzeum igazgatója küldetésének érzi, hogy megvédje, bemutassa és megőrizze a kulturális hagyatékot, hogy oktassa a fiatalokat a kulturális identitásuk megőrzésére, és elfogadtassa a vidék többnemzetiségű jellegét. Szerinte egy 21. századi múzeumnak az a feladata, hogy korszerű eszközök felhasználásával közelítsen a nyilvánosság felé. A Szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze szerint a múzeumnak az a küldetése, hogy őrizze, kutassa, bemutassa a közönségnek azt a hagyatékot, amely arról a területről származik, amelyen az intézmény működik. Ugyanakkor a múzeum feladata szerinte az is, hogy aktualizálja a kulturális kérdéseket. Ezt teszi a nagyikikindai Népmúzeum is: gyűjti, vizsgálja, védi és bemutatja a különböző helyi jellegű örökségeket, és népszerűsíti azok használatát. Igazgatója szerint a múzeumokat nyugat-európai mintára kellene átszervezni.

1946 végén a zentai Városi Múzeum tipikus vidéki múzeumként alakult meg, viszonylag nagy területi hatáskörrel (bácskai Tisza-vidék), miután azonban kialakult a vajdasági múzeumok hálózata (előbb hallgatólagosan, majd a hatvanas évek végén közmegegyezéssel), egyes múzeumok attól függően, hogy melyik etnikum él nagyobb számban a hatókörükhöz tartozó területen, néprajzi gyűjteményeiket tekintve az adott etnikumra szakosodtak, tudtam meg Pejín Attilától. Így ma joggal mondható, hogy a zentai Városi Múzeum a bácskai Tisza-vidék magyarságának egyfajta néprajzi múzeuma (nem véletlen, hogy a Magyar Nemzeti Tanács 2013-ban társalapítója lett), bár a múzeumnak a néprajzi gyűjteményen kívül más gyűjteményei is vannak (helytörténeti, képzőművészeti, régészeti, őslénytani), meséli a múzeum vezetője. Pejín elmondása szerint egyik fontos feladatuknak a begyűjtött anyag szakszerű megőrzését, feldolgozását és bemutatását tartják. A preventív műtárgyvédelemmel összhangban Pejín Attila szerint felvetődik az a kérdés, hogy kell-e mindenáron tárgyakat tömegesen felhalmozni, ha nem tudják őket szakszerűen tárolni.

A kölpényi Múzeumi Komplexum munkatársai szerint intézményük küldetése egy szabadtéri néprajzi múzeum létrehozása, továbbá egy oktatási központ megalapítása elszállásolási lehetőségekkel, szemináriumok, szimpóziumok, előadások, oktatási programok szervezése, audio-guide beüzemeltetése a tárlatok önálló megtekintésére, valamint PR- és marketingeszközök használata. A 21. századi múzeum feladata, hogy szembenézzen a ténnyel, hogy az emberi társadalom folyamatosan változik, vallják. Szerintük a múzeumnak nemcsak gyűjtenie és tárolnia kell a kulturális javakat, hanem különféle programokon és kiállításokon keresztül közelebb kell vinnie azokat a múzeum közönségéhez.

A Zsidó Történeti Múzeum küldetésének érzi, hogy szakszerűen, professzionálisan, vonzón mutassa be a zsidóság történetét Szerbiában és a volt Jugoszlávia területén. Ennek érdekében minden évben legalább egy kiállítást szerveznek a zsidóság témájában. Gyakran kétnyelvű (szerb, angol) monográfiai katalógusokat jelentetnek meg, attól függően, hogy milyen jellegű kiállításról van szó, valamint, hogy mennyi pénzből gazdálkodhatnak. A monográfiákon és a katalógusokon kívül az intézmény az utóbbi tíz évben öt kötetből álló könyvsorozatot jelentetett meg *Mi túléltek* címmel a II. világháborút túlélő zsidók autentikus történeteiről. A ZsTM igazgatója szerint minden múzeum feladata és küldetése ugyanaz: a múzeum olyan intézmény, amelynek a kulturális értékeket és az oktatást magasabb szintre kell emelnie. Bármelyik állandó vagy tematikus kiállítást meg lehet úgy szervezni, hogy a közönség ámulatba essen, de persze ez mind pénz kérdése, mondja. Tehát a probléma szerinte nem az ötletekben, a koncepciókban, a szakszerű hozzáállásban keresendő, hanem abban, hogy van-e pénz mindezt megvalósítani.

A belgrádi Természettudományi Múzeum igazgatója szerint annak érdekében, hogy a szerbiai múzeumok odavonzzák a közönséget, a múzeumi tartalmakat másképp, érdekesebb módon kellene bemutatniuk. Mindez azonban addig nem lehetséges, amíg nem biztosítottak az alapvető munkafeltételek, mindenekelőtt a megfelelő helyek az állandó tárlatokra. Mint mondja, a Természettudományi Múzeum példája bizonyítja, hogy a 119 éves hagyomány sem elég biztosíték arra, hogy olyan helyet kapjon a múzeum, amely a legjobb módon tudja bemutatni és megőrizni a kiállított tárgyakat. Ha a múzeum nem akar a múlt porlepte szentélyévé válni, akkor követnie kell a társadalom dinamikáját. A korszerű múzeumnak önmagát a társadalmi környezet szellemi-kulturális központjaként kell értelmeznie, nyilatkozta Slavko Spasić. Bancsi Ildikó, a Vajdasági Színházmúzeum muzeológusa elmondta, hogy a múzeumuk mellett, hogy felkutatja, rendszerezi és megőrzi a vajdasági színjátszás emlékeit, az elmúlt tíz évben megpróbál alkalmazkodni a változó életformához, igényekhez, és megcáfolni azt a köztudatban még ma is élő elképzelést, hogy a múlt emlékeit őrző múzeumok zárt intézmények.

Következő kérdéskörömben a múzeumi munkatársak arra válaszoltak, hogy a helyi lakosok magukénak érzik-e a muzeális intézményüket, látogatják-e, valamint hangsúlyt fektetnek-e a szerb mellett más nemzetiségű látogatók megszólítására is, és hogyan tartják a közönséggel a kapcsolatot, és hogyan próbálnak új látogatókat megszólítani. A kölpényi általános iskolás gyermekek a múzeumi műhelyeken keresztül kapcsolódnak be a múzeum munkájába. A kölpényi muzeális intézmény szerb, szlovák és an-

gol nyelven szervez tárlatvezetést. Tekintettel arra, hogy a múzeum olyan területen helyezkedik el, ahol a többségi lakosság szlovák származású, a kiállított tárgyaik melletti szöveg az említett nyelveken van feltüntetve, mint ahogy a szórólapokon is, amelyeket a látogatóknak osztogatnak, tudtam meg az ott dolgozóktól. Ez a helyzet a šidi Naiv Művészetek Múzeumában is. Šidben a szerbek mellett szlovákok és ruszinok is élnek. Tekintettel erre, a más nemzeti közösségekkel való együttműködés fejlett szintű a múzeumban, meséli Ljubinka Pantić igazgató.

Az Újvidéken székelő Színházmúzeum igyekszik ápolni az iskolákkal kiépített kapcsolatot. 2012-ben, az Örkeny-centenárium programjaiba bekapcsolódva, két újvidéki középiskola diákjaival készítettek kiállítást *Totovi/Tóték* címmel. Örkeny nincs benne a jelenleg hatályban lévő tantervben, így a diákok az író életművével a kiállítás kapcsán foglalkozhattak csak, ugyanakkor egy szerb tannyelvű osztály is feldolgozta a *Tótékat*. A kiállítás megnyitója kétnyelvű volt a diákok közreműködésével. *A színháztárs története a Vajdaságban a kezdetektől napjainkig* elnevezésű projektumnak köszönhetően a Vajdaság területén élő többi nemzeti kisebbség színházi hagyományaival is foglalkozott az intézmény, mondja Bancsi Ildikó.

A Zsidó Történeti Múzeumba számos látogató érkezik különböző hívő és nemzeti körből: szerbek, zsidók Izraelből, Oroszországból és más országokból, németek, spanyolok, olaszok, kínaiak és japánok. Az igazgató, Vojislava Radovanović szerint, látogatóik érdeklődnek a téma iránt. Sok mindent kérdeznek vonakodás nélkül, hosszabb időre meg-megállnak a kiállított tárgyak előtt, néhányan vitáznak, lassan haladnak előre, és nem sietnek távozni. Mint mondja, a múzeum dolgozói számára ez a dicséret jele. Segédeszközként kétnyelvű (szerb és angol) illusztrált, részletes prospektussal szolgálnak. Sokan önkéntes adományt adnak azért, hogy ezt a kiadványt magukénak mondhassák. Véleménye szerint a múzeumi légkör a muzeológustól is függ, nem csak a csoport hangulatától. Évente legalább egyszer meglátogatják a múzeumot a belgrádi Bölcsészettudományi Kar egyetemi hallgatói, általában akkor, amikor a művészettörténeti csoport a zsidó kultúráról és hagyományról készít szakdolgozatot. Az egyetemisták között sok más nemzetiségű és vallású látogató van. A belgrádi Roma Kultúra Múzeuma külön köszönőlevelet adományozott az intézményüknek, hálálul a segítségért, amelyet alapításakor nyújtott.

Ljubica Vuković Dulić, a Szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze szerint az utóbbi időben a Szabadkai Városi Múzeum közönsége jobban odafigyel a múzeumokra, mint előtte. Úgy véli, látogatóik száma attól függ, hogy miképpen bánik a múzeum a közönségével, milyen intenzitással tájékoztatja a nyilvánosságot, mennyire törekszik, hogy jelen legyen a

médiában. Szerinte Szabadkán mindegyik nemzeti közösség meg tudja találni azt a programot, amely iránt legjobban érdeklődik. Másrészt érdekes lenne feldolgozni azokat a témákat, amelyek azonos szinten érdeklík mindegyik nemzeti közösséget, azonban ez megköveteli a muzeológusok csoportos munkáját és nem csak az egyéni munkát, nyilatkozta.

A zentai lakosságnak csupán egy része érzi magáénak az intézményt, elsősorban azok, akik többszöri visszatérésükkel bizonyítják, hogy szükségét érzik a múzeum meglétének, véli Pejín Attila. Elmondása szerint nincsenek kevesen azok, akik még soha nem látogatták meg a múzeumukat, annak ellenére, hogy 1974 óta folyamatosan vannak állandó kiállításai. Vannak olyanok is, aki azt sem tudják, hogy Zentán van múzeum. Ezért nyilvánvaló, hogy e téren bőven akad tennivaló, állítja Pejín. Véleménye szerint vigyázni kell arra is, hogy ne csak a magyarság érezze magáénak a múzeumot, hanem a kisebbségben ott élő szerbek is, ezért programszervezéskor tekintettel vannak erre is. A megszokott propagandaanyagon kívül (meghívók, plakátok, szórólapok) újabban az interneten is jelen vannak, facebookos oldaluk is van, ami a fiatalabb korosztály megszólítására lehet igen alkalmas, ha másért nem, legalább, hogy virtuális közönséget neveljenek, amelyik idővel talán majd ténylegesen is beszkokik a múzeumba. A zombori Városi Múzeumban olyan kiállítást szerveztek, amely kifejezetten más nemzetiségek hagyományát dolgozta fel. A Magyar Nemzeti Tanács a múzeumot ezért a tevékenységéért a magyar nemzeti közösség számára kiemelkedő jelentőségű intézménynek minősítette.

A kulturális turizmus kapcsán arra voltam kíváncsi, hogy a megkérdezettek múzeuma kihasználja-e a turizmusban rejlő lehetőségeket, célpontjai-e ezek az intézmények a turistáknak. A kölpényi múzeum nemrégiben vált turisztikai célponttá, mert az idegenforgalmi szervezők új kirándulási útvonalakat hoztak létre a vajdasági kastélyok megtekintése és megismeretése céljából. A belgrádi turisztikai ajánlat nincs szakszerűen összeállítva a Természettudományi Múzeum igazgatója szerint, mert elmondása szerint csak a szórakozás és a rekreáció felé irányul (zene, gasztronómia stb.). Szerinte a kulturális turizmus még gyerekcipőben jár, és a gazdag kulturális hagyaték sincs kihasználva.

Pejín Attila elmondása szerint a Zentára látogató turisták (akár egyéniel, akár csoportosan) általában felkeresik a múzeumot, hiszen a múzeum önmagában is elsődleges tájékozódási pont, különösen ha előzetes ismeretek nélkül látogat Zentára valaki. Az ilyen „ösztönös” látogatásokat szeretnék a múzeum dolgozói „tervszerűsíteni”, annál is inkább, mert néhány éve létezik Zentán turisztikai szervezet, azonban az együttműködés e szervezettel egyelőre kezdeti szinten van Pejín szerint. Kis múzeum lé-

vén, nincs alkalmazásban olyan szakember, aki értene ehhez a kérdéshez, aki behatóan, szakszerűen foglalkozhatna ezzel a témával. A nagykikindai Népmúzeum is gyakran célpontja a turistáknak, ugyanis az intézményben eredeti mamutmaradványok vannak kiállítva, az udvarban pedig annak a másolatai eredeti nagyságban. A magas látogatószámukhoz hozzájárul még az is, hogy a Népmúzeum a város főterén helyezkedik el, így könnyen útba ejtheti bárki, meséli Lidija Milašinović. Az újvidéki székhelyű Vajdasági Múzeum is a város központjában van, Slađana Velendečić múzeumpedagógus szerint mégsem mindig turistacélpont az intézményük. A Szabadkai Városi Múzeum látogatottságát növeli, hogy a város szívében található, még hozzá más turisztikai látványosságok: a zsinagóga és a városháza közelében, véli a múzeum művészettörténésze. Szekeres Ágnes szerint jobban ki kellene használni Szabadkán a turizmus nyújtotta lehetőségeket.

A továbbiakban arról érdeklődtem a múzeumi dolgozóknál, hogy szerintük miként vonható be az intézményük a közoktatás szolgálatába. Valamint, hogy milyen szakmai továbbképzések vannak Szerbiában, ők részt vesznek-e ezeken, és milyen képzést igényelnének még. Slavko Spasić szerint minden egyes múzeum tevékenységének hatalmas a jelentősége az oktatási rendszerben, olyannyira, hogy szükségszerű lenne beiktatni a tantervbe a kötelező múzeumi látogatást. A múzeumoknak szerinte műhelyekké, laboratóriumokká, tudományos parkokká kellene válniuk, ahol a gyerekek sokkal jobban megérthetik és megtanulhatják a tananyagot. Pejtin szerint a szerbiai múzeumok jelenleg csak igen halványan jelennek meg a tantervekben, nincs erőteljes együttműködés az oktatási intézmények és a múzeumok között. A zentai múzeumvezető szerint a kooperáció hasznosíthatóvá tenné a múzeumokat a közoktatásban, illetve a látogatóközönség új generációit nevelné fel a múzeumok és kiállítóhelyek számára. A ZsTM igazgatója úgy véli, hogy a múzeumuk elegendő mértékben áll a közoktatás szolgálatában. Kapcsolatban állnak egyes belgrádi gimnáziumokkal, és az általános iskolások is egyre gyakrabban látogatják a kiállításokat.

Lidija Milašinović arról számolt be, hogy a nagykikindai Népmúzeum úgy próbálkozik bekapcsolódni a közoktatási rendszerbe, hogy órákat és műhelyeket szervez a diákoknak olyan témakörökben, amelyek megfelelnek a tananyagoknak is. A kölpényi Múzeumi Komplexum játszóházak és tanórák szervezése által van jelen az oktatási rendszerben. A sídi Ilijanum iskolán kívüli tanteremként nyit minden iskola felé, és az iskola is nyit a múzeumuk felé, ugyanis a tanulók a társadalomismereti vagy a képzőművészeti órákon megismerkedhetnek múzeumuk tartalmával.

Ami a továbbképzéseket illeti, a belgrádi Slavko Spasić szerint a szigorúan specializált, tudományos továbbképzések mellett szükséges lenne a muzeológia és a kulturális hagyaték bemutatásának korszerűsítésén is dolgozni. Slađana Velendečić múzeumpedagógus szerint a Vajdasági Múzeum dolgozói részt vesznek minden olyan továbbképzésen, amelyet a szerbiai Múzeumi Egyesület, az ICOM és más múzeumok szerveznek. Véleménye szerint a múzeumi marketing terén kellene továbbképezni a múzeumban dolgozókat. A zentai Városi Múzeum vezetője szerint csak a restaurátoroknak szerveznek képzéseket, a muzeológusoknak tavaly rendeztek első ízben a szentendrei kiállításrendezési képzéshez hasonlót. A kiállítások megrendezésének módjáról, valamint a kiállításokkal kapcsolatos múzeumpedagógiai programokról szóló továbbképzések hasznosak lennének Pejin Attila szerint.

A nagyikikindai Népmúzeum dolgozói leginkább szemináriumokon vesznek részt. A kölpényi múzeumi személyzet szakmai továbbképzését úgyszintén a szemináriumok jelentik, emellett műhelymunkák, terepmunkák, kutatások révén fejlődnek dolgozóik. A zombori Városi Múzeum dolgozói azokon a továbbképzési összejöveteleken vesznek részt, ahol a konzerválásról és a múzeumok jövőbeli működéséről van szó. A Szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze, Ljubica Vuković Dulić szerint azért szerveznek az országban kevés szakmai szemináriumot, mert nincs elegendő számú érdeklődő irántuk, elsősorban a díj megfizetése miatt és az útiköltségek megtérítése hiányában. Véleménye szerint is a gyűjtemények kezeléséről, a korszerű múzeumi ügyvitelről, a nyilvánossággal való kapcsolatról, a szponzorok felkereséséről, a korszerű kiállítási módszerekről kellene továbbképzést szervezni. Szekeres Ágnes régész nemzetközi továbbképzésen vett már részt, hazain még nem.

Kíváncsi voltam továbbá arra is, hogy van-e Szerbiában múzeumok közötti párbeszéd, valamint segíti-e valamilyen egyesület vagy csoport a múzeumok munkáját. A válaszokból az derült ki, hogy Szerbiában van múzeumok közötti párbeszéd. A Zsidó Történelmi Múzeum jól együttműködik a belgrádi Genocídium Áldozatainak Múzeumával, a Jugoszlávia Történelmi Múzeumával és más múzeumokkal Szerbiában. A ZsTM kiállítási anyagával gyakran részt vesz más múzeumok művészeti és tanulmányi kiállításain Belgrádban és Szerbia-szerte. Igazgatójától azt is megtudtam, hogy létezik egy elektronikus múzeumi fórum, amelynek az alapítója a valjevói Nemzeti Múzeum volt igazgatója, Vladimir Krivošev. Ezen a csatornán tudnak a múzeumok kommunikálni.

Kiállítóterem hiányában az újvidéki Vajdasági Színházmúzeum működése nehezen lenne elképzelhető más múzeumokkal való együttműködés nélkül, vonatkozik ez a kiállítások anyagának felkutatásában feleledő

szakmai együttműködésre és a közös szervezésű programokra, véli Bancsi Ildikó.

A zentai múzeumvezető véleménye szerint inkább személyes kapcsolatok léteznek, mintsem intézmények közötti együttműködés. Elvileg létezik a Szerbiai Múzeumok Egyesülete, működése azonban egyelőre erőtlén, komolyabb programokat nem fogalmaznak meg Pejín szerint. Ugyanezt gondolja Vuković Dulić is, azaz, hogy a múzeumok közötti párbeszéd a személyes kapcsolatok szintjén jön létre, és csak ilyen formában létezik. Úgy gondolja, a múzeumok alig kommunikálnak egymással, és nincs jelentősebb tapasztalatcsere. Szerbiában a Srpsko arheološko društvo fogja össze a régészközösséget, és éves közgyűléseket szerveznek, mondja Szekeres Ágnes. A zombori Városi Múzeum a bunyevácok, a horvátok és a magyarok egyesületeivel működik közre, a nagykikindai Népmúzeum munkáját a középiskolás önkéntesek segítik, a šidi múzeum munkáját nem segíti egyetlen csoport és egyesület sem.

Az elektronikus leltározás és a hálózatosítás témaköréről is kérdeztem a muzeológusokat, hogy használnak-e elektronikus leltározást, elérhető-e ez a honlapjukon, és szerintük hogyan lehetne Szerbiában hálózatosítani, intézményesíteni a múzeumi intézményeket. A kölpényi Múzeumi Komplexumban nem létezik elektronikus leltári nyilvántartás, azonban a dolgozói úgy vélik, hogy jó lenne, ha a szerbiai múzeumok hálózatosítva lennének, mert akkor az aktualitások automatikusan minden múzeum számára elérhetőek lennének, és a múzeumi alkalmazottak közötti együttműködés is javulhatna.

A zentai Városi Múzeumban hosszú évek óta tart a huzavona akörül, melyik leltározó szoftvert válasszák, tudtam meg Pejintől. A Vajdasági Színház-múzeumnak anyagiak hiányában nincsen kiépített elektronikus adatbázisa. A nagykikindai Népmúzeum sem használ elektronikus leltározást, Lidija Milašinović igazgató szerint a múzeumokat a belgrádi Nemzeti Múzeum keretében lehetne hálózatosítani, és így intézményesítetten tudnának tovább működni. Szekeres elmondása szerint országos szinten már többször elindították a folyamatot, de egyik sem bizonyult effektívnek és tartósnak. Szerinte jó lenne létrehozni egy elektronikus bázist. A šidi intézmény sem rendelkezik elektronikus leltári nyilvántartással. A belgrádi Természettudományi Múzeum saját információs rendszerén és a gyűjteménye adatbázisának elkészítésén dolgozik. Az általuk őrzött tárgyak mennyiségére való tekintettel (több mint 1,5 millió) a digitalizáció folyamata sok időt vesz igénybe Slavko Spasić szerint. Elmondta, hogy létezik egy projektum a szerbiai múzeumok hálózatosítására (*www.eternitas.rs*), amelyen a belgrádi Nemzeti Múzeum dolgozik. A ZsTM néprajzi

gyűjteményének minden leltári kartonját sikerült digitalizálni, de még nem tették fel az internetre. A weboldalukon csak az általános információk szerepelnek, de adatbázisuk nincs. A múzeum igazgatója, Vojislava Radovanović szerint a szerbiai múzeumok hálózatosítása folyamatban van, de, mint mondja, ez egy hosszú és összetett folyamat; az összes szerbiai múzeum anyagát digitalizálni kell, majd miután már mindegyik intézmény rendelkezik saját adatbázissal, létrejöhet a hálózatosítás.

A múzeumoknak is fel kell zárkózniuk az akadálymentesítésben. A szerbiai múzeumi dolgozók arról számoltak be, akadálymentesített-e az intézményük, felkészültek-e a kognitív, érzékszervi, mentális vagy pszichés fogyatékossgal élő látogatók fogadására, és ha igen, hogyan. A zentai Városi Múzeum műemléképületben működik, és mivel a ternek belsőépítészete is különleges (ráadásul kétszintű), ezért igen költséges megoldásokkal lehetne csak akadálymentesíteni az intézményt, nyilatkozta Pejín Attila. Ez nem azt jelenti, hogy eleve lemondtak a mozgássérült vagy egyéb fogyatékossgal élők fogadásával kapcsolatos problémák megoldásáról, csak pillanatnyilag érdemben keveset tehetnek, mondja.

A belgrádi Természettudományi Múzeum rendelkezik akadálymentesített bejáráttal a toloszéket használó személyek számára, illetve kiválóan együttműködik a fejlődésben gátolt gyermekekkel foglalkozó iskolákkal. A Vajdasági Színházmúzeum figyelemmel kíséri a Per Art elnevezésű fogyatékos fiatalokkal foglalkozó egyesület munkáját, mivel sokrétű tevékenységi körük között többek között színházi előadások bemutatása is szerepel. A Vajdasági Múzeum hamarosan megkapja akadálymentesített bejáratát, árulta el Slađana Velendečić.

A Zsidó Történeti Múzeum nem akadálymentesített, tudtam meg Vojislava Radovanovićtól. A múzeum egy igen régi épület első emeletén kapott helyet. Bár felvonójuk van, az nem alkalmas a toloszékes látogatók számára. Az igazgató elmondása szerint a nehezebben mozgó személyek ritkán látogatják az intézményüket. Vak és siket látogatóik sem voltak még, de nem is érdeklődtek. Függségi betegségek ellen küzdő látogatócsoportot viszont fogadtak már, pl. gyógyulófélben lévő alkoholistákat. A Szabadkai Városi Múzeum sem készült fel a fogyatékkal élő látogatók fogadására, csakúgy, mint a kölpényi Múzeumi Komplexum sem. A nagykikindai Népmúzeum sem rendelkezik akadálymentesített bejáráttal, azonban folyamatban van a múzeum felújítása, és ennek befejezésével akadálymentesen is hozzáférhető lesz, nyilatkozta az igazgatója. Ljubinka Pantíctól megtudtam, hogy a šiđi múzeum bejárata sincs akadálymentesítve, de 2013-ban éppen e célból pályáztak a Tartományi Művelődési Titkárságnál. A múzeumukba rendszeresen eljárnak a šiđi Jovan Jovanović Zmaj

Általános Iskola tanulói, amely a fogyatékkal élő gyermekek iskolája. A zombori Városi Múzeum liftjeinek tervdokumentációja már létezik, de a kivitelezésre még nincs pénz, mondja az igazgatója. A vakok számára dombormű-másolatokat szeretnének készíttetni.

Záró kérdéskörömben a szerbiai kiállításkritika létére vagy nemlétére voltam kíváncsi, valamint, hogy sarkallják-e valamilyen díjak vagy elismerések a muzeológusok munkáját. Bancsi Ildikó szerint Szerbiában a színházi előadásokat nem kísérik a kritikusok kellő figyelemmel, érvényes ez a kiállításokra és a művelődési intézmények rendezvényeire is. Szerinte ezen egy fiatal, képzett, színházi kritikairással foglalkozó nemzedék kinevelése változtatna csak. Pejín úgy véli, legfeljebb fővárosi kiállításokról jelennek meg írások. Vojislava Radovanović szerint kritikának számít minden olyan újságban megjelentetett cikk, amely valamilyen múzeumi eseményről szól. Slavko Spasić úgy gondolja, a legjobb kritikus maga a közönség. A többi válaszadó szerint nem létezik Szerbiában kiállításkritika.

Ami a díjakat és az elismeréseket illeti, a megkérdezettek többsége a Mihajlo Valtrović-féle díjról tud, amelyet a Szerbiai Múzeumi Egyesület ítél oda a múzeumi alkalmazottaknak a múzeumi tevékenység elősegítéséhez és fejlesztéséhez való különleges hozzájárulásért, valamint az éves szakmai munkában elért figyelemre méltó eredményekért.

Összefoglaló tanulságok

Több szerbiai muzeális intézmény nem önálló jogi személy, így nem tudnak önállóan pályázni, csak anyaintézményükkel karöltve. Kisebbségi mozgási lehetőségük, a döntésekben sokban függnek az anyaszervtől. A vagyon-visszaszármaztatás kapcsán visszaszármaztatási szándék érkezett a múzeumi épületekre az egykori örökösöktől, amely megingatja a már felfejlesztett múzeum létét. Bizonytalanságot szül az is, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben hova lehetne átköltöztetni a tárgyi kulturális örökséget és kiállítótereket.

A nagyobb közönségforgalmú múzeumokban a hiányzó anyagi eszközt a belépők és az ajándéktárgyak értékesítése pótolja, míg a kevésbé látogatott muzeális intézményeknél ez a kérdéskör sokkal problematikusabb. Észrevehető, hogy azok a múzeumok, amelyeknek tematikája érdekes, azaz kuriózumokkal foglalkoznak, sokkal látogatottabbak. A kiállítások vándoroltatásával is megtöbbszörözödhet egy-egy kiállítás közönsége. A válaszokból kiderült, hogy nagyban hozzájárul a látogatók számához az a tény is, hogy a múzeum hogyan bánik közönségével, mennyire igyekszik jelen lenni a köztudatban.

A szerbiai muzeológusok általam megkérdezett köre fontosnak tartja a múzeum alapvető funkcióin túl (gyűjtés, megőrzés, feldolgozás, bemutatás) azt is, hogy változzon az intézmény: a látogatókat nevelje kulturális identitásuk megőrzésére, korszerű eszközöket vessen be, aktuális társadalmi és kulturális kérdésekkel foglalkozzon, közeledjen a látogató felé, kövesse a változó életformát, a társadalom dinamikáját, és legyen annak szellemi-kulturális központja.

A multikulturális szerbiai térben a kisebb települések múzeumai helyesen reagálnak a többnemzetiségű létformához: többnyelvű feliratokat, prospektusokat készítenek. A nagyvárosok múzeumai már csak a szerb és az angol szövegekre összpontosítanak. A válaszokból kiderült, hogy multikulturális térben nehézségekkel jár megszólítani a térségben élő összes nemzetet.

Több múzeum, mely kastélyban székel, kastélykörutasokra is számíthat. A válaszokból azt szűrtem le, hogy eredményesebb a múzeum szempontjából, ha az jó kapcsolatot ápol a helyi idegenforgalmi szervezettel, és nem elhanyagolható tényező, hogy a településnek ötletes és erős turisztikai szervezete legyen. A múzeumépület elhelyezkedése nem döntő tényező, sokszor egy jó helyen fekvő unalmas múzeumtól sokkal eredményesebb egy kevésbé centrális helyen székelő ötletes és interaktív múzeum.

Elengedhetetlen több muzeológus szerint is az, hogy a tantervbe beilleszték a kötelező múzeumlátogatást. Így a tananyagot sokkal hathatósabban tanulhatnák meg a nem formális oktatás eszközeivel: műhelymunkákkal, múzeumi órákkal, tárlatvezetésekkel, játszóházakkal. A válaszadók szerint az államnak megfizethető áron kellene továbbképzéseket biztosítania a muzeológusoknak.

Többen a kiállítóhelyeik hiánya miatt dolgoznak együtt más múzeumokkal, mások az intézményeik jó kapcsolata miatt, míg a harmadik csoport szerint a személyes kapcsolatok szintjén jön létre a múzeumok közötti párbeszéd. Ahol már van elektronikus leltározás, azok az intézmények a szerbiai múzeumok hálózatosítását helyezik előtérbe, hogy az aktualitások mindenki számára elérhetőek legyenek. Több muzeális intézményben még nem használják az elektronikus leltári nyilvántartást.

Az intézmények legtöbbje anyagi okok miatt nincs akadálymentesítve, ennek ellenére a válaszadó múzeumi dolgozók állandó kapcsolatban vannak a sérülteket tömörítő szervezetekkel.

A szerbiai muzeológusoknak nincs centrális fórumuk, ahol a múzeumokról szóló új információk, cikkek megjelenhetnének, mint például Magyarországon a *magyarmuzeumok.hu* weboldal. Ez az egységesítés Szerbiában még gyermekcipőben jár, amelyhez, mint tudjuk, nem mindig anyagi

eszközök kellene, hanem pár jó ötlet, amelyekért a szomszédos országokba kellene átutazni, áttanulmányozni azokat, és az itthoni intézményekben meghonosítani.

Úgy vélem, itt az ideje annak, hogy a szerbiai múzeumok kilépjenek merev és hagyományos feladatkörükből, és aktív, nevelő központokká váljanak. A jelentős méretű társadalmi változások mellett nehéz megjósolni, milyen lesz egy múzeum 20–25 év múlva, az viszont biztos, hogy egy múzeum sem tudja kivonni magát a változások következményei alól. Elengedhetetlennek tartom, hogy foglalkozzunk a múzeumok jövőjével, és hogy megállapítsuk, mi motiválja a turistákat, hogy látogassák az intézményt, milyen szerepe van egy nemzeti múzeumnak az identitás kialakításában, kiért vannak a múzeumok, mi a szerepük az interaktív kiállításoknak a múzeumi modernizációban, hogyan tudják követni a múzeumok vezetői a kor követelményeit, hol az autentikusság kezdete és vége, milyen eszközökkel lehet becsalogatni a látogatót a múzeumba, és a mozgásszervi, hallási, látási és értelmi fogyatékkal élő közönség számára milyen az intézmények akadálymentes hozzáférhetősége.

Bár valamennyi szerbiai múzeumban már megindult a PR fejlesztése, a látogatóbarát múzeumok kialakítása, a múzeumpedagógia gyakorlása, a multimediális eszközök használata, a kísérleti múzeumok létrehozása és szakmai szervezetek alakítása, de hogy hogyan tovább, az nemcsak a múzeumok vezetőinek attitűdjétől függ, hanem a mienktől, látogatóktól is. A múzeumok mindig felénk néznek, nekünk sem szabad elfordulnunk.

Primer források

Kérdőíves felmérés a szerbiai múzeumok helyzetéről.

Válaszadók:

- Bancsi Ildikó muzeológus. Vajdasági Színházmúzeum, Újvidék
Forkapić, Filip néprajzkutató – főmuzeológus, Tanja Đudić néprajzkutató
– muzeológus, Dragana Vujaklija muzeológus – múzeumpedagógus.
Múzeumi Komplexum, Kölpény – a Vajdasági Múzeum kihelyezett részlege
Mašulović, Branimir igazgató, régész – muzeológus. Városi Múzeum, Zombor
Milašinović, Lidija igazgató, régész – muzeológus, Népmúzeum, Nagyikinda
Pantić, Ljubinka igazgató, régész. Ilijanum Naiv Művészetek Múzeuma, Šid
Pejin Attila múzeumvezető, történész – muzeológus, Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ – Városi Múzeum, Zenta

Radovanović, Vojislava igazgató, főmuzeológus, néprajzkutató – antropológus, Zsidó Történeti Múzeum, Belgrád

Spasić, Slavko igazgató, biológus, Természettudományi Múzeum, Belgrád

Szekeres Ágnes régész – muzeológus, Szabadkai Városi Múzeum

Velendečić, Slađana múzeumpedagógus – muzeológus, Vajdasági Múzeum, Újvidék

Vuković Dulić, Ljubica művészettörténész – muzeológus, Szabadkai Városi Múzeum